

Hsz. X. j. 1909. 21. 201-203. p

Szerző ismerteti a neomalthusianizmust, a polgári és szocialista alapon álló, valamint a természettudományi alapon álló antimalthusianista elméleteket, úgyszintén kimerítően az újabb elméleteket is, nevezetesen Hansen, Ammon, Dumont, Nitti, Oppenheimer és Wolf elméleteit. Bármilyen érdekesek is ide vonatkozó tömör és világos ismertetései, azokkal e helyütt bővebben nem foglalkozhatunk.

Egészben véve szerző könyvét a nézőszempontok szélessége, világos előadásmód és lelkiismeretes kutatás jellemzik.

Láncai Jenő.

A tudomány módszere:

(De la Méthode dans les Sciences:
Par MM. les Prof. H. Bonasse,
P. Delbet, E. Durkheim, A. Giard,
A. Job, F. Le Dantec, L. Lévy-
Bruhl, G. Monod, P. Painlevé, E.
Picard, Th. Ribot, J. Tannery, P.-F.
Thomas. F. Alcan Paris. 1909. 8°.
41. p.)

Ez a gyűjtemény tankönyvpótló célból készült és kiváló tudósoknak saját munkásságukban követett eljárását nyújtja *Módszertan* címen.

1. [E. Durkheim] szerint csak Comte állította fel azt a két irányelvet, amelyen a társadalomtudomány alapszik. Az egyik a szükség-szerű történet kiterjesztése a társada-

lom jelenségeire, a másik annak felismerése, hogy e történeten belül a társadalom jelenségeinek önálló vizsgálása lehetséges is és szükséges is egyaránt. De valamint a természettudományban, úgy a társadalomtudományban sem vezet ez fatalizmushoz. Aminek oka nem az, hogy a természeti vagy társadalmi történet szükségessége teret enged a „szabad akaratnak”, hanem az, hogy a cselekvést, mind itt, mind amott, kötött akarat mellett is el tudjuk képzelni. Ezt szépen fogalmazza D.: a társadalomtudomány „kiterjeszti cselekvésünk terét, egyedül azáltal is, hogy tudásunk terét kiterjeszti”. Comte a társadalomtudományt társadalmi statikára és dinamikára osztotta fel. Az első valamely egyensúlyi helyzet föltételeit adja meg, a második a változás szabályosságait deríti fel. D. a statika tárgyát túl határozatlannak tartja és — ügylátszik — e kettéosztást ellenzi. „Ahányféle a társadalmi tények, valójában annyiféle ága van a társadalomtudománynak és annyiféle társadalomtudomány van.” A társadalmi jelenségek főosztályai pedig a következő ágakat adják meg: I. Társadalmi alaktan, amely a) a területnek és b) a népességnek lényeges viszonyait tárgyalja. Hasonlónak gondolja ezt D. a már eddig is művelt anthropogeográfiához és vele szembe a II. Társadalmi élettant helyezi, amely a társadalom életműködéseivel foglalkozik. Nemesak az alaktan és élettan, hanem a vegytan és a fizika viszonyához is hasonlítja D. e két tudományág viszonyát. Részei: a vallási, erkölcsi, jogi, gazdasági, nyelvészeti és esztétikai társadalomtudomány. III. Az általános társadalomtudomány számára ilyképp csak „a társadalmi tények elvont jellemzése”, esetleg egyetemes törvények felkutatása, a tudomány bölcséleti megalapozása járul. „De amint a szintézis értéke az alapul vett analízis értékétől függ, ezen analízis munkálkodás a társadalomtudomány legsürgösebb feladata.” Kétféle módszert ismer el D. a társadalomtudományban. Az egyik az

E D D
H E I

111

mögött a születési arányszám tekintetében, mint az őstermelési proletariátus gazdaságilag erősebb elemei a gazdaságilag gyengébbek mögött.” (269. old.)

Figyelemre méltó az az érvelés, mellyel szerző a számsorokból levont címe következtetések, törvényszerűségek magyarázatát adja. Siet azonban kijelenteni, hogy ezek az eredmények csak Magyarországra és csakis a közvetlen jelenre vonatkoznak.

Népesedési munkában tulajdonképen ez a legjelentősebb rész. A számsorok összeállításának részben mechanikus munkája mellett ez a szellemi rész. Azért mondja Nitti, hogy valamely ország születési grafikonjának elkészítéséhez nem is szükséges statisztikai anyag, hanem az deduktive is, az ország gazdasági, szellemi és morális viszonyainak ismerete után megrajzolható. Ez nagyjában igaz is, csak az a kérdés, elég hordképes-e az ilyen spekulatív úton megállapított igazság, hogy reá építeni lehessen.

Azt mondja szerző, hogy nem tisztán a gazdasági és így szociális helyzetnek az utódok részére való biztosítása vezeti a birtokos osztályokat a születések korlátozásában, hanem ama sokszoros gazdasági tényekből alakult s talán első tekintetre oly reális bázisnak nem is látszó, egyénenként épen azért különböző nivó, melyet *standard of life*-nek nevez a gazdaságtan. „Az életmód ez, vagyis az anyagi és nem anyagi szükségletek kielégítésének már megszokott teljesítése, mely eltérést csak felfelé: a jobb, bővebb és kényelmesebb irányban enged”, de lefelé nem. (280. old.) Azonban nincs semmi fék, mely a proletárt a szaporodástól visszatartaná.

„A társadalom elemeinek felfelé emelkedésre irányuló törekvése szembeszáll a szaporodással, de nem tud hatni a proletariátusnál, mert ott nincs és nem lehet hová felemelkedni. Miért mondjon le a házasságról és a gyermeknemzésről az a proletár, aki előtt nincs nyitva az út a nyomorult gazdasági helyzetből való felemelkedésre.” (291. old.)

Amiről eddig szólottunk, az Kovács könyvének csak második felét teszi, melyet ő könyve szintetikus részének nevez. Könyve első felében Malthus tanát kritizálja és a népesedés gazdag irodalmát ismerteti. Az olvasó összehordva találja itt minden valamire való írónak — ki Malthussal foglalkozott — a nézetét és a népesedés újabb elméleteit is. Néha nagyon is kurtán bánik el szerző az érthetőség rovására egy-egy íróval. Talán tanácsosabb lenne egy-egy író egészen kihagyni, mint vele nyolc-tíz sorban végezni. (Például Firckssel 47. old.) Az a felosztás is, melyet szerző tesz (Malthus elméletét elfogadó és el nem fogadó írók) kissé idejét múlta. Hogy ez a skatulyázás milyen kétes értékű, mutatja az, hogy például Wagner magát meghatározottabban malthusianistának nevezi, szerző szerint pedig teljesen feladja Malthust (43 o.) és igen könnyen lehetne ilyen osztályozás mellett szerzőt is Malthus hívei közé sorozni, mert szerző szerint is Malthus elmélete nincs híján a logikai igazságnak. Oppenheimer pedig kimutatja, hogy a mai malthusianizmus képviselői — kiket felsorol — mind elhagyták a Malthus által formulázott természeti törvény álláspontját és azt csak „szociális” törvénynek tartják.

összehasonlító történeti, a másik a statisztikai módszer. Az előbbi a társadalmi alakulások kifejlődését, míg az utóbbi inkább azok magatartását és függőségeit világítja meg. Helyesen hangsúlyozza azonban D., hogy az a történelem, amely e célt követi, nem „az illető társadalmakat jellemző egyéni fizionómia felkutatására és ábrázolására” törekszik, hanem ellenkezőleg „a különböző társadalmakban általános összefüggéseket keres”. Ennek pedig egyetlen módszere: az összehasonlítás. „A társadalomtudomány tehát nagyrészt sajátos értelemben vett történelem.” A szokott értelemben vett történelem kétségtelenül ellentétben van a társadalomtudomány irányzatával, de D. azt hiszi, hogy „ezek is mindjobban közeledni fognak egymáshoz a jövőben és hogy valamikor a történeti és a társadalomtudományi szellem csak árnyalatban fognak egymástól különbözni.” A statisztikai módszer használatának feltételeit csak példákkal világítja meg D. Főképpen az erkölcsi és gazdasági viszonyok vizsgálatát utalja e módszer munkakörébe. Fejtegetései érésben igen találóak: „Az erkölcsiség az a mérték, amelyben az erkölcs érvényesül”, mondja e két fogalom megvilágításául. Külön foglalkozik a szerző az elfogulatlanság nehézségeivel. „Egyáltalában nem ismerjük azokat a társadalmi tényeket, amelyek bennünket környeznek; a különböző társadalomtudományok feladata éppen az, hogy az ő révükön fokozatosan megismerjük azokat.”

2. G. Monod szerint a történelem „az emberi tevékenység és gondolkodás megnyilatkozásainak összessége, amint azokat egymásutánjukban, kifejlődésükben, hasonlóságuk és függőségük vonatkozásaiban vesszük szemügyre”. „Az ismétlődő jelenségek tudománya” törvényt állapít meg, az „egymásután való jelenségek tudománya” törvényt nem tud fogalmazni, de sorozatokba csoportosít és okozati összefüggéseket állapít meg. Ez utóbbi a történeti módszer és az emberi világ megnyilatkozásaira alkalmazva: a történelem tudománya. A történelem módszere az analízis és a szintézis. Az előbbi a) a források és b) a tények bírálata teszi ki; az utóbbi a történelmi szerkesztésből és általánosításból áll. A történelmi jelenségek értékelésénél az okozati függés fokát jelöli meg mértékül; a szimbolizmus kérdésében középúton halad. A történelemben egyébiránt társadalmi lélektant lát, amelynek főnehézsége 1. a csoportok eredendő jellegének megkülönböztetése a környezetszülte visszahatásoktól, 2. a nagy emberek szerepe. Az első kérdésben a csoportban benrejlő egyéniség fontosságát, a másodikban az egyén esetleges és függő viszonyát hangsúlyozza. A történelmi bölcsesétek közül, amelyek közé Comte és Spencer műveit is sorolja, egyedül a történelmi materializmust emeli ki, amely a gazdasági szükségyszerűség hangsúlyozásával „szabatosabb és konkrétebb állásfoglalást nyújt.” A német történeti módszertan és bölcsesetkérdései kétségtelenül hatottak e fejtegetésekre, bár azokat M. a történelem realiztikus felfogásába beleilleszteni nem tudja.

3. A gyakorlat (*pratique*), mondja L. Lévy-Brühl, kétféle dolgot jelent: 1. az emberek eljárását és 2. az elméletek alkalmazását. Ha az elsőről tudományunk volna, akkor azt a második értelemben alkalmazhatnók. Ez az objektív erkölcsstan módszere. „Elméleti erkölcsstan” tehát semmit sem jelent, ha csak nem az emberi gyakorlatok elméletét;

G MONOD

LÉVY-BRÜHL

ez a tudomány azonban gyakorlati jellegű, mert csakis cselekvésünk irányítására készül. A gyakorlat tehát tárgya e tudománynak, melynek célja, hogy az gyakorlattá váljon. Ez az „elméleti erkölcesztan” tehát csak annyira „elméleti”, amennyire a „hidépités elmélete” az. A módszer szempontjából a társadalmi alakulások objektív felfogásából indul ki, amely azokat a „természet” jelenségei alá foglalja. Ugyanaz a gondolati folyamat, amely a „fizikai természetet a maga egyetemességében létrehozta” tapasztalataink „deszobjektívizálása”, még folyik és mindinkább megteremti a „társadalmi természetet” is. A fizikai világban is évezredekig tartott és csak nagy válságok árán született meg a tőlünk független törvényszerűségeknek hódoló külvilág képe. És hogy épen az erkölcsi jelenségek tárgyiasítása lassan halad, az alanyi tartalmuk nagy fontosságából könnyen érthető. Mi legyen azonban addig is cselekvésünk irányítója? L.-B. igen eredetien válaszol e kérdésre: A cselekvéstől való tartózkodás is magatartás. Sőt felelősséggel is jár és ahhoz hasonlítható, amidőn az orvos tétlenül nézi a gyógyíthatatlan kór pusztítását. Ez a magatartás is haladás az őskori csodadoktoréhoz képest és tudáson, csak hogy fogyatékos tudáson alapul. Hosszú időre ilyen álláspontra kellett helyezkedniök az objektív erkölcesztan híveinek is. Emellett L.-B.-nek az a nézete, hogy azért az élet mindennapi helyzeteiben cselekedni fogunk tudni, „aminthogy a fizikai törvényeknek épügy érezzük hatását, ha nem ismerjük azokat, mint ha ismerjük azokat”. „Az a kötelességtudat, amely bennünket irányít, semmiképp sem függ attól a tudománytól, amellyel róla bírhatunk.” Kétségtelenül az új erkölcesztan három fejlődési fokának (L.-B. csak kettőt különböztetett meg) szem elől tévesztése okozta ezt a különös ellenmondást. Ezek: 1. amikor nem ismerjük az erkölcsi objektív összefüggéseit (ilyenkor elfogulatlanul cselekszünk), 2. ismerjük azokat, de alkalmazni nem vagy nem teljesen tudjuk azokat (ilyenkor a cselekvéstől tartózkodni fogunk), 3. azokat alkalmazni is tudjuk (amikor is azoknak megfelelőleg fogunk eljárni). „Valamely elképzelt „eszmény” fogalma helyébe a valóság módszeres meghódítása fog következni.”

A gyűjtemény továbbá tartalmazza még E. Picard dolgozatát „A tudományról”, amelyben a relativizmust ismerteti, továbbá a tiszta matematikáról J. Pannery, a mechanikáról P. Painlevé, az általános fizikáról H. A. Bonasse, a vegytanról A. Job, a morfológiáról A. Giard, az élettanról F. Le Dantec, az orvosi tudományokról P. Delbet, a lélektanról Th. Ribot cikkeit.

P. K.

§=====§

A ma. militarizmusa. (Irta Káplány Géza. Budapest, 1908. Szerző kiadása.)

A Háború vagy béke című általános bevezetésben szerző világosan és tömören ismerteti a háború

ellen és a háború mellett felhozott szociológiai érveket. Anélkül, hogy a háború kiküszöbölése kérdésében véglegesen állást foglalna, szerző a mai hadsereg berendezésével, szervezésével, gazdasági, társadalmi és lelki életével foglalkozik műve többi fejezeteiben. (40—174. l.)
A katonanevelés, A ma lovagjai, A szubordináció, A nagy komédia.